

"כי מכבדי אכבד ובְּזִי יקלו"
חנה ועלי בספר שמואל

"עד שלא כבתה שמשו של עלי
זרחה שמשו של שמואל הרמתי"
(קידושין, עב, ע"ב).

א. דמויות המפתח ודמויות המשנה בסיפור

סיפורה של חנה נתפס בדרך כלל כהתפתחות היחסים והמתח בין שתי דמויות
יריבות - חנה ופנינה. הכתובים ממחישים זאת: "ויהי לפננה ילדים ולחנה אין
ילדים" (א', ב) "וכעסתה צרתה גם כעס" (ו) "כן תכעיסנה ותבכה ולא תאכל" (ז).

הביטוי החרוף ביותר נאמר בשירת ההודיה של חנה: "...עד עקרה ילדה שבעה
ורבת בנים אמללה" (ב', ה), ולפסוק זה נלווים דברי רש"י, שהם בדרך כלל
היגירסא דינקותא¹ בעיני: "וכשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שניים"².

אם תופסים עניין זה כמוקד הפרק, מתעוררות שתי תמיהות:

א. מה עניינה של משפחת עלי לכאן? בני עלי נזכרים בתחילת הפרק "ושם שני בני
עלי חפני ופנחס כהנים לה" (א', ג). בהמשך הדברים, בפרק ב', סיפורו של שמואל
ששוב ושזור בסיפור בני עלי³.

¹ על-פי מדרש פסיקתא רבתי, מהדורת איש-שלום, וינה, תר"מ.

² פסי' יא, יח-כא, כו, עוסקים בשמואל, ושאר הפסוקים (יב-יז, כב-כה, כז-לו) עוסקים בבני עלי.
בעקבות הקונספציה שהסיפור מתמקד במתח בין חנה ופנינה, ובגלל הקושי להסביר את שילוב משפחת
עלי בתוך הסיפור - מבקשים מבקרי מקרא לראות בפרקים א-ב שילוב של שתי מסורות נפרדות: זו של
בית עלי וזו של בית שמואל. אנו מקבלים את הקושי המוצג, אך לדעתנו במקום לשנות את הכתובים יש
לשנות את הקונספציה...

מאמרו של א' סימון, 'סיפור הולדת שמואל - מבנה סוג משמעותי' (עיוני מקרא ופרשנות כרך ב,
אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשמ"ג, עמ' 57-110) הוא מאמר נרחב ומפורט בנושא שאנו עוסקים בו.
סימון מביא במאמרו גם את דעותיהם של מבקרים רבים אחרים.

ב. פסוקים המובנים לכאורה כשמחה לאיד בשירת ההודיה של חנה נראים קשים וחריפים מדי גם לעומת העימות בין חנה ופנינה. ועוד יותר - הם אינם מתאימים לאישיותה החיובית של חנה.³

בטרם נבוא להציג תפיסה שונה של נקודת המתח המרכזית בפרקים אלו, נדון ביחסי חנה ופנינה. המתח ביניהן ניכר, אלא שיש לתפסו בהקשר רחב של הצגת הקשיים של חנה.

בפרקנו ניכרת מגמה להעמיד את חנה בשורה אחת עם האמהות העקרות - שרה, רבקה ורחל - ולהציגה כראשונה מביניהן מבחינת עצמת סבלה: המתח בין חנה ופנינה מעמיד את חנה במעמד קשה יותר מזה של שרה, שהרי הגר הייתה שפחה ופילגש ופנינה היא אישה חוקית. **רבקה** זוכה לשיתוף פעולה מצד בעלה: "ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' " (בראשית, כ"ה, כא); ואילו לחנה קשה יותר, שהרי בעלה אינו משתתף בשאיפתה לילד: "הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים" (א', ח). ואפילו **רחל**, למרות כל קשייה, זכתה בשני יתרונות על חנה: ראשית, צרתה של רחל היא אחותה, ואין היא מנסה כלל לפגוע בה או להכעיסנה; שנית, לרחל יש שפחה, בלהה, ולכן היא יכולה לדרוש מיעקב כי יישא את שפחתה "ותלד על ברכי ואִבְנָה גם אנכי ממנה" (בראשית, ל', ג).

תפקידם ה'ספרותי' של אלקנה ופנינה בפרק א' הוא להמחיש את הקשיים של חנה. היא איננה זוכה לתמיכת בעלה בשאיפתו לפרי בטן, למרות אהבתו אותה. צרתה מכעיסה אותה, ובכך היא מעמידה במבחן קשה את סבלנותה ואת אמונתה בצדקת דרכי ההשגחה המפלה בינה ובין צרתה.

עם כל זאת, אלקנה ופנינה אינם מוקד הדיון; הם דמויות **נלוות**, המהוות רקע להדגשת **בדידותה** הקשה של פנינה, גם בהשוואה לאמהות האומה שהתמודדו עם עקרותן.

ב. פרקים א' וב' הם סיפור אחד

את הדמויות המרכזיות בסיפור ואת הלקח הנלמד עליהן ניתן לגלות מתוך מבנה הסיפור. כאמור, סיפור משפחת עלי נשזר בפרקים אלו בתוך סיפור לידת שמואל. כבר בפסוקי הרקע בראש הסיפור נזכרים בני עלי: "ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה' ". דמותו של עלי היא חלק בלתי נפרד מן הסיפור: בתחילה - בעימות עם חנה ובחשד שהיא שיכורה; בהמשך - בבשורה על פקידתה; ובסיום - בקבלו

³ גם כאן פתרו המבקרים הנ"ל את הבעיה בקלות, בקביעתם שפרק זה נלקח ממקום אחר...

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

את נדרה, את שמואל בנה. אין צורך ברגישות ספרותית מיוחדת כדי להיווכח שאין כאן שני סיפורים אלא **סיפור אחד**.

בפרק ב' נשזר סיפור התפתחותו של שמואל בסיפור חטאם של בני עלי, לכאורה ללא קשר פנימי. הדבר מצטייר כך רק אם מתעלמים ממקומו של עלי עצמו בתמונה. אם מצרפים את דברי הכתוב על עלי ועל בניו, אנו מוצאים שבכל שלב ושלב מן הסיפור מתקיים מגע בין בית עלי ובין חנה ושמואל. כך הדבר כבר בפסוק המקשר בין סיפור לידת שמואל וסיפור צמיחתו בבית עלי: "וילך אלקנה... ושמואל היה משרת את ה' את פני עלי הכהן" (יא). אחר-כך בא תיאור חטאי בני עלי (יב-יז), חנה שותפה להשתלבות בנה במקדש (יח-יט) ועלי מעניק לה את ברכתו (כ-כא); עלי מוכיח את בניו על חטאיהם (כב-כה) ושמואל ממשיך לעלות (כו); הפרק מסתיים בתוכחתו של איש האלוהים לעלי על חטאי בניו.

ניתן לראות כי הפרק בנוי בבחינת 'זה לעומת זה': מצד אחד - המפגש עם עולמם הגס של בני עלי ועם חטאיהם; ומצד שני - בסיומו של כל חלק, מתבלטת דמותו של הנער שמואל ההולך וצומח בשילה:

"והנער היה משרת את ה'..." (יא) *לעומת* "ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ה'" (יב)

"ותהי חטאת הנערים גדולה מאד... כי נאצו הנערים..." (יז) *לעומת* "ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד" (יח)

"וידגל הנער שמואל עם ה'" (כא)

"ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם" (כה) *לעומת* "והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עם ה' וגם עם אנשים" (כו)

במבט שטחי נדמה כאילו הצגתם של שמואל לעומת בני עלי היא מוקדו של הפרק⁴. מבט מעמיק יותר מלמדנו שפרק זה הוא המשך ישיר לפרק א' וגם כאן דמויות המפתח אינם הבנים אלא הוריהם, **הנבחים על פי יחסם לבניהם**: חנה מול עלי!

המוקד שאנו מציעים מקשר את שני הפרקים. יש לראותם כשני חלקים של דבר שלם גם מבחינת הסיפור וגם מבחינת המבנה האמנותי. מבחינת הסיפור, לכאורה הכתוב מתאר את הדור השני, בניהם של עלי ושל חנה. אולם, כאמור,

⁴ כך מוגיעים המבקרים למסקנות מופלגות אודות "פרי השילוב התנייני של פרשת ראשיתו של הנביא שמואל... עם פרשת אחריתו של בית עלי..." (סימון, עמ' 58, המביא סימוכין לדעתו מדברי חוקרים נוספים).

ההתייחסות לדור השני לא באה אלא כדי להעמיד על הפער בין שני הראשונים: **חנה מול עלי**. הדבר מומחש בחתימת פרק ב' - נבואת הפורענות הרחבה לבית עלי. סיום זה של הפרק מדגיש שמוקד הפרק **איננו** בני עלי, וההתייחסות למעשיהם לא באה אלא להראות את **כישלוננו של עלי בחינוכם**.

בדיקת שני הפרקים כאחדות מקיפה מעלה זיקה מעניינת בין דברים המסופרים בפרק א' ובין דברים המסופרים בפרק ב' על חנה, על עלי ועל בנו:

פרק א'

- א-ג: רקע הסיפור, הצגת הדמויות - אלקנה חנה פנינה ובני עלי.
- ד-ח: אהבתו הגדולה של אלקנה לחנה: "הלוא אנכי טוב לך מעשרה בניים".
- ט-יא: תפילת חנה ונדרה - "ונתתה... ונתתיו לה" - "ועלי יושב".
- 1 - 2 - יב-יד: חשדו של עלי - "כי הרבתה חנה להתפלל... עד מתי תשתכרין".
- 3 - טו-יח: התפכחותו של עלי - "אל תתן את אמתך לפני **בת בליעל**... לכי לשלום, ואלהי ישראל יתן את שלתך".
- יט-כג: הולדת שמואל והכנתו כמותת לה'
- כד-כח: קיום הנדר - "ויבאו את הנער אל עלי", "ויתן ה' לי את שאלתי... וגם אנכי השאלתיהו לה'".

פרק ב'

- א-י: תפילת ההודיה של חנה
- יא: חוליית הקישור בין סיפור לידת שמואל וסיפור צמיחתו בבית עלי: "וילך אלקנה... והנער היה משרת את ה' את פני עלי הכהן".
- 3 - יב-יז: חטאי בני עלי - "**בני בליעל** לא ידעו את ה'".
- יח-יט: "ושמואל משרת... ומעיל קטן תעשה לו אמו...".
- כ-כא: "וברך עלי את אלקנה... כי פקד ה' את חנה... ויגדל הנער שמואל עם ה'".
- 2 - כב-כה: תוכחת עלי לבניו - "אֵל בני...".
- כו: "והנער שמואל הלך וגדל וטוב".
- 1 - כז-לו: תוכחת איש האלוהים לעלי - "ותכבד את בניך ממני".

כמה ניגודים באים בפרשה בסדר כיאסטי (וסימנו אותם במספרים 1-3):

1. חנה אוהבת את ה' יותר מאת בנה בכורה: "ונתת לאמתך זרע אנשים... ונתתו לה' " (א', יא); ואילו עלי אוהב את בנו יותר מאשר את ה': "ותכבד את בניך ממני... (ב', כט).

2. עלי מתאכזר לרחמנים: "עד מתי תשתכרין" (א', יד) ו'מרחם על האכזרים': "אֵל בני...".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

3. עלי 'חושד בכשרים': "אל תתן את אמתך לפני בליעל" (א', טז) וילוקה בגופו 'ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ה'".

ג. העימות הרוחני בין חנה ועלי

בפרקי הפתיחה של ספר שמואל מוצג בפנינו עימות חריף בין שתי דמויות: חנה ועלי. אין זה עימות צבאי, ואף לא מדיני, אלא **עימות רוחני** קשה, והוא מיסודות המסר המקראי. יש כאן ביטוי נוקב ביותר של חידוש מקראי חשוב: **אדם לא נבחר לפי ייחוסו או מעמדו החברתי, אף לא לפי מעמדו הדתי, אלא רק על פי מעשיו!** אמת בסיסית זו נאמרה כבר לקין הבכור בשעה שקינא באחיו הצעיר: "למה חרה לך ולמה נפלו פניך. הלוא אם תיטיב שאת..." (בראשית, ד', ו-ז).

העימות איננו בולט מפני שאיננו פרי התרסה גלויה של חנה. היא אישה צנועה ותמימה, בוודאי לא תעז להוכיח בגלוי את הכוהן הגדול של שילה⁵. כפי שהיא מצטיירת בפרק בתמימותה ובהערכתה לעלי, כנראה גם בינה לבין עצמה לא מצאה בו כל דופי. לפיכך כל גילויי העימות אינם מנוסחים בפיה גלויות. רק מחבר הספר⁶, הרואה את התקופה כולה בסקירה אחת והיודע להעריך את תרומתה של חנה ושל גישתה הדתית, רק הוא מדגיש כי חנה מציינת את הדרך ההפוכה לדרכו של עלי. הוא, המחבר, משתמש בכלי הסגנון והעריכה כדי להביע את הדברים שאנו עומדים כאן עליהם, וכדי להדגיש את העימות שבין חנה ועלי.

מצד אחד ניצבת אישה עקרה עלובה ובודדה, שצרתה מכעיסתה ובעלה מבטל את מצוקתה. היא נשענת רק על עצמה - על העצמה של תפילתה ועל זכותה לנדור ולהקריב את מתת האלוהים שלה היא מייחלת. חנה נכנסת לקטגוריה של עבדי ה' הנעלים המוכנים להקריב את היקר להם מכול⁷.

⁵ מבחינה זו הערכת את אישיותה של חנה ואת מטרת תפילותיה דומה למדי להערכתו של א' וולפיש במאמרו 'חנה: תפילה תרעומת וענווה', מגדים כ (תשנ"ג), עמ' 55-75. אבל עמדותינו נחלקות בהערכת מקומו של עלי בפרקים אלו, ובהדגשת הפער הערכי שאני רואה בינו ובין חנה, כפי שמבקש בעל ספר שמואל ללמדנו.

⁶ יש רגליים לכך שמחבר הספר הוא שמואל. בספר דברי הימים נאמר: "ודברי דוד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה..." (דבה"א, כ"ט, כט). על-פי הברייתא בתלמוד הבבלי, "שמואל כתב ספרו ושופטים ורות..." (בבא בתרא, יד, ע"ב). אם שמואל הוא מחבר הספר, אין ספק שראוי הוא להעריך את אמו ולתת ביטוי מלא למדרגתה הדתית ולעצמתה האמונית. בכך מסביר הספר כיצד ירש שמואל, נער חסר ייחוס משפחתי, את מקומו של עלי, הכוהן המכובד.

⁷ גם גיבורת סיפור קידוש השם מימי החשמונאים, המופיע בספר יוסיפון (ד', ח), נקראת 'חנה', ושם גם מושמים בפיה פסוקים מתפילת חנה אם שמואל. הדבר מבטא זיקה בין 'חנה' המקראית לבין 'חנה' מימי החשמונאים, בבחינת 'מעשה אבות - סימן לבנים', שהרי שתיחן מוכנות למסור את בניהן לעבדת ה'.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

כאן מתבטא הפער העצום בין בעלי אמונת ישראל ובין בעלי האמונה האלילית. האחרונים מעוניינים להקריב קרבן מתוך כוונה שהכוחות העליונים יפצו אותם בתמורה הולמת. הם עושים מעין 'מסחר' עם האלים, 'קח ותן'⁸. תפילתם קרבנם או נדרם הם בסופו של חשבון **למען עצמם**.

חנה מבטאת את ההפך: כל עניינה בבן הוא בשביל שתהיה לה הזכות **לתת!** שאיפתה - להיות **עבד ה'** המשועבד לאלוהיו, לא כדי להרוויח מכך משהו, אלא רק כדי לבטא את דבקו ואהבתו לאלוהיו. בכך מצטרף נוסח נדרה של חנה: "ונתת לאמתך... ונתתיו להי' " לפסוק הנשגב של מצוות התורה: "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך...". אף בהשוואה לעקדה שנתנסה בה אברהם יש לחנה יתרון, בכך שהיא **יזמה** את הקורבן ולא רק נענתה לצו אלוהי⁹.

מצד שני ניצב עלי הכוהן הגדול, 'מנהל' המקדש. ממשפחת כוהנים מיוחסת¹⁰, ואף נביא¹¹. עלי שומר על המקדש (א', ט), ומשום כך גוער בחנה (א', יג-טו). המבנה של הפרק מדגיש את הפער המשווע בין גערתו הבוטה בחנה: "עד מתי תשתכרין..." (א', יד), שאמרה רק על פי החשד בלא שהוכח חטאה ("ויחשבה" - א', יג), ובין סלחנותו המופלגת כלפי בניו ("אֵל בני כי לא טובה השמועה... - ב', כד), שחטאם הוכח והיה ידוע גם לו ("ושמע את כל אשר יעשון בניו... - ב', כב). כך מבליט הפרק גם את הפער שבין תפיסת עלי לגבי תפקידו כלפי ילדיו ובין תפיסת חנה. חנה מבקשת לעבוד את ה', **ואפילו בנה היחיד נתפס כאמצעי לעבוד את ה'**. לכך היא מייחלת: "ונתת... ונתתיו" (א', יא). ואילו עלי דואג לבניו: כשהם

במדרש מכונה האם בשם אחר, מרים בת נחתום (איכ"ר, א', ט), ואילו בתלמוד (גיטין, נו, ע"ב) ובספרי חשמונאים (ב', ז, וכן ד', ח-יז) אין האישה נזכרת בשמה.

⁸ הדבר מומחש בנדרו של יפתח: "אם נתון נתן את בני עמון בידים... והעליתיהו עולה" (שופטים, י"א, ל-לא). יפתח לא ביקש את הניצחון רק כדי להושיע את ישראל מיד צר, שהרי כבר הוסכם בינו ובין זקני גלעד: "אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני **אנכי אהיה לכם לראש**" (שם, ט). אולי מסיבה זו גלגלה ההשגחה מחיר כה יקר לנדרו!

⁹ אם כי חנה אינה מבקשת וגם אינה נדרשת **למסור את החיים** של בנה, ומכאן שההשוואה המלאה אינה אפשרית כלל!

¹⁰ עלי הוא מזרע איתמר (דבה"א, כ"ד, ג, ו). על אף הקללה, ממשיכים צאצאיו לשאת במשרות כהונה רמות, אלא שהקללה מכה בהם בשלבים, כנאמר לעלי בדברי התוכחה (שמו"א, ב', לא-לו): א. "ביום אחד ימותו שניהם" - מות בניו בחורבן שילה (שמו"א, ד', יא, יז-כא); ב. "וגדעתי את זרעך..." - מות בית הכהנים נב (שמו"א, כ"ב); ג. "כל הנותר בביתך יבוא להשתחות..." - גירוש אביתר הכוהן הגדול (מלכ"א, ב', כז).

¹¹ הוא מבשר לחנה על הולדת שמואל (א', יז) ואחר-כך גם על הלידות הבאות (ב', כ). בפרק ג' כאשר שמואל נבדק מהקריאות אליו מבין עלי שח' הוא הקורא לו (ג', ח-ט). גם מכך ניכר שיש לעלי ניסיון כנביא.

מחללים את המקדש אין הוא גוער בהם בגלל חומרת המעשה עצמו, אלא בכך שהם מסבכים את עצמם בלא מוצא. לנגד עיניו של עלי ניצבת **סכנת העונש לבניו ולא סכנת חילול המקדש**, והוא אומר לבניו: "ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו" (ב', כה). הוא חושש לשלום בניו ולא לשלום המקדש, וגם על כך יוצא הקצף האלוהי: "ותכבד את בניך ממני..." (ב', כט).

בשורת המקרא כאן היא הופעתו הראשונה של מוטיב חוזר בכל ספר שמואל: אין ערך לייחוסו של אדם - כוהן, מלך או בעל ייחוס אחר; אדם נמדד בערכו **המוסרי**. ובניגוד לכהונה ולמלכות - **נבואה** אינה סגולה תורשתית: הדרך פנויה לכל אחד וכל מתקדש מתקבל. אבל בכל המעמדות - בכהונה, במלכות ובנבואה - מי שנבחר ואינו במעלה מוסרית נאותה נדחה מפני הטוב ממנו. ה' דוחה את החוטאים ובוחר במאמיניו הנאמנים. זהו מעמדה של חנה מול עלי בפרקנו, ולפיכך יבוא שמואל במקום בית עלי. אבל כאשר בני שמואל לא ילכו בדרכו, לא ימשיכו לשאת בשרביט ההנהגה (ח', א-ה). שאול ייבחר למלך למרות שאינו ממשפחה מיוחסת (ט', כא), ומשתאבד זכותו למלוך (ט"ו, כח-כט) יינתן התפקיד לטוב ממנו, דוד, אף שגם הוא אינו ממשפחה מיוחסת והוא הצעיר מאחיו (ט"ז, יא-יב).

ד. תפילות חנה: הנדר ושירת ההודיה

חנה היא דמות מהפכנית, המגלה אומץ ועצמה ואינה נכנעת לנסיבות הקשות שהיא נתונה בהן. חנה מגלה כי דווקא האל הוא הכתובת לסובלים חסרי התמיכה. אין זה משנה מי הוא הפונה; חשוב רק טוהר לבו.

חנה היא מהפכנית גם בסגנון הפנייה. מחשדו של עלי שהיא שיכורה אנו למדים שמקובל היה להתפלל בקול רם, כמו בשיח אנושי. חנה מלמדת את סוד התפילה בלחש¹².

התפילה הפשוטה הטבעית היא לפרוש בפני האל את מצוקתך כמי שמשיח עם אדם עשיר וגיבור ומבקש תמיכתו. כך נהגו כל המתפללים, וכך ציפה עלי שתנהג גם חנה, אם באה להתפלל. בהתפללה בלחש מביעה חנה את הרעיון כי אין האדם צריך לומר בקול רם את מצוקו; האל, בוחן כליות ולב, יודע את מצוקתו! עבודת התפילה היא בכך שהמאמין עצמו בוחן את מצוקתו, ומברר לעצמו כיצד עליו

¹² תפילת חנה עומדת ביסוד התפילה המרכזית של אדם מישראל, תפילת העמידה. ממנה למדו את העיקרון שתפילת העמידה צריכה להיאמר בלחש: "אמר רב המנונא כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה... מכאן למתפלל צריך שיכוון לבו... מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו... מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו..." (ברכות, לא, ע"א).

לטפל בכאביו כאדם מאמין וכיצד עליו להביא את עניינו בפני אלוהיו באופן המתאים לאדם מאמין מישראל: לא כמצפה לרפואה או לישועה המגיעה לו בדין, אלא כמבקש מתת שמים המשתלבת בעשייה הדתית שלו ו**בקבלת עול מלכות שמים שלו**. עבודה זו שבין אדם לקונו יכולה להיעשות באופן האינטימי ביותר, בלחש, שהרי האל שומע גם לחישה. חנה, המתפללת לה' ונודרת לתת לו את בנה כמתת תודה לכשתתקבל תפילתה, מתעלמת מכל הממדים החברתיים ועובדת את ה' בלבד. אין היא רואה מקום להרים קול, שהרי הדברים נאמרים בינה ובין קונה.

הסיפור ממשיך ומתאר את שלמותה של חנה: גם לאחר הלידה אין לה רגשות צער ולא חרטה. אדרבה, היא רוצה להביא קרבן מושלם, ועל כן אין היא ממהרת להיפטר מבנה (כפי שצפוי שתנהג אם אחוזת בהלה וחרטה). חנה מגדלת את בנה שיהיה ראוי למתת. אף אחר נתינתו לה' היא ממשיכה לבקרו, ומביאה לו מעיל קטן (ב', יט). הדגשת פרט זה באה להראות כי חנה שלמה ומאושרת עם מסירת בנה למקדש. אין היא מתנתקת מבנה, אלא רואה עצמה **שותפה** עם הקב"ה בגידולו.

שירת ההודיה של חנה מבטאת בסגנון פיוטי את הרעיונות שהובעו בפרקים א-ב. אין בה מאבק על פוריות עם פנינה או שמחה לאידה, אלא ביטוי של סיפוק ואושר על שנענתה, ועל שנוכחה לדעת כי האל שבטחה בו בחן אותה לפי מעמדה המוסרי והדתי, ולא לפי כל ערך או סגולה אחרת. בשירה מתבטאת האמונה והשמחה על כך שאין משוא פנים בשמים, והאל מקבל כל אדם לפי מעלתו הרוחנית בלבד: "קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל". הפסוק "עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אַמְלָלָה" (ב', ה) אינו מביע אפוא רגש של נקמנות כלפי פנינה, אלא סמל אחד מני רבים המבטאים את **הצלחת המאמינים הבוטחים בה' לעומת כישלון החזקים הבוטחים בעצמם**.¹³

הלקח של השירה נאמר בפירוש: "רגלי חסיִדו ישמר ורשעים בח'שך ידמו כי לא בכ'ח יגבר איש" (ב', ט). על פי לקח זה אין כאן עמדה כלפי פנינה; לא נאמר בפרקנו דבר על **מעמדה הדתי** של פנינה, אם חסידה היא או רשעה. בניגוד לכך, נוקט הכתוב עמדה ברורה כלפי מעמדו הדתי של עלי (ב', כט-ל); הפסוקים נדונו לעיל). גם שירת חנה מבטאת עמדה כלפי עלי. המתח בינו ובין חנה הוא התוכן האמתי של פרקים א-ב, והוא מתבטא בחריפות גם בשירה. השירה באה בלב הסיפור, כדי לבטא בסגנון ובשפה פיוטיים את העניין שהסיפור כולו עוסק בו.

¹³ הרמב"ם מנסח מִמד דמוקרטי זה של התקדשות בלשונו ההלכתית: "ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש **מכל באי עולם** (!) אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו...הרי זה נתקדש קודש קודשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו..." (משנה תורה, הלכות שמיטה ויובל, י"ג, ג).

העיקרון המתבטא בשירה חוזר במדויק בנבואת הפורענות הנאמרת לעלי בפרק ב'. כנגד דברי חנה "רגלי חסידיו ישמר ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש" (ב', ט) נאמר לעלי: "לכן נאם ה' אלהי ישראל, אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם, ועתה נאם ה' חלילה לי כי מכבדי אכבד וביי יקלו" (ב', ל).

ה. "כי לא בכח יגבר איש"

שני טיפוסים של מנהיגים מוכרים לנו: המנהיג החילוני, מלך או שופט, והמנהיג הדתי השואב כוחו מן הקודש, הכוהן. בעם ישראל יש גם סוג נוסף של מנהיג - הנביא. משה, המנהיג הראשון, ויהושע ממשיכו היו שניהם בבחינת מלך-נביא. שניהם מונו מכוח בחירה אלוהית ושניהם פעלו גם בכוח נבואי. בתקופת השופטים קמו מנהיגים שמונו בידי שמים, כגדעון וכשמשון, והם זכו גם למידת-מה של נבואה או כוחות אלוהיים. שופטים אחרים מונו מכוח מנהיגותם, כגון אהוד ויפתח. לצדם של כל המנהיגים שהזכרנו אנו מוצאים מנהיגות כוהנית: אהרון, אלעזר ופינחס.

האירוע של חנה העקרה היולדת בן ונודרת בטרם לידתו "ומורה לא יעלה על ראשו" (א', יא) מזכיר את שמשון ואת דרישת הנזירות מאמו העקרה בטרם נפקדה בבן (שופטים, י"ג, ה). אולם למרות הדמיון יש גם הבדל בולט: שמשון נתמנה מבטן, ואילו שמואל נתעלה מכוח מסירות של בשר ודם, מסירותה של חנה שהמשיכה בדרכה למרות כל הקשיים מצד צרתה, מצד בעלה ומצד הכהן הגדול.

הדמיון והשוני בין חנה ואם שמשון אינם מקריים. הם באים לחדד את החידוש במפעלה של חנה. שמשון, שנתמנה לתפקידו מבטן, חָטָא וכשל בשליחותו. ואילו שמואל, שנתמנה לתפקידו מכוח המאמצים והמסירות של אמו והמשיך בדרכה המסורה, זכה להנהיג את עמו ולהשיעו.

בניגוד לכהונה ומלכות שהן משרות העוברות בירושה מאב לבן, הנבואה מבטאת במלוא העצמה את האפשרות של כל אדם לזכות ולהיות בחיר אלוהים¹⁴. זו שאיפתה של חנה: "ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתי ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים, ונתתו לה' כל ימי חייו

¹⁴ מזמור קיג בתהילים (פס' ז-ט) דומה בלשונו לפרקנו: "מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו. מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה". במזמור זה מודגש המהפך בגורלו של הסובל, הנגאל בישועת ה'. גם כאן באה הדוגמה הממחישה את המהפך: היפקדותה של העקרה וזכייתה בבנים.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ומורה לא יעלה על ראשו" (א', יא). שמואל, שאין לו ייחוס כוהני או מלכותי, הופך - מתוך מסירותה של אמו ונכונותו-שלו ללכת בדרכה - להיות מנהיג לעמו בתקופה קשה. הוא מקשר בין העם ואלוהיו, מלווה ומדריך מלך, ואף משפילו וממנה את מחליפו!

בפתיחת ספר שמואל מציגה בפנינו חנה דגם חדש של מנהיגות: נביא שאיננו נבחר מלידה, אלא מכוח מאמצים והתקדשות אישית של אמו. ניתן כאן מקום מרכזי לבחירתו החופשית של האדם ולריבונותו בהתווית דרכו. לא משפחה ולא ייחוס קודם הם הקובעים; במעשי האדם עצמו תלוי מעמדו: "כי לא בכח יגבר איש" (ב', ט). זה העימות בין חנה ובין עלי, ועל פי עיקרון זה ייקבע גורל משפחתה של חנה כנגד גורל משפחתו של עלי. עיקרון זה יביא לבחירת שאול, ואחר כך לדחייתו נגד רצונו ולהעדפת דוד על פניו: "ה' יחתו מריבו עלו בשמים ירעם ה' ידין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו" (א', י).